

ในช่วงระยะเวลาที่หนึ่งร้อยปีที่ผ่านมา เนื้อหาวิชาสังคมศึกษาได้รับการปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งปัจจัยที่มีส่วนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้แก่สภาพ ความต้องการของบ้านเมืองที่สัมพันธ์กับเป้าหมายของการจัดการศึกษาของรัฐ การเปลี่ยนแปลง หลักสูตรและแนวคิดทางการศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไปให้สัมพันธ์กับสภาพของสังคม นโยบาย การจัดการศึกษาของรัฐตามที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ และแผนการศึกษาแห่งชาติ เป็นต้น ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสมกับกาลสมัย เป็นเหตุให้หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษามีเนื้อหาสาระ และวิธีการนำเสนอเนื้อหาที่แตกต่างกันไป ดังนี้

1. ลักษณะของเนื้อหาและการเปลี่ยนแปลงของเนื้อหา

นับตั้งแต่มีการประกาศใช้หลักสูตรครั้งแรกในปี พ.ศ. 2438 เรื่อยมาจนถึงหลักสูตร พ.ศ. 2498 นั้น หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาที่เริ่มปรากฏนั้นสอดแทรกอยู่ในหนังสืออ่าน สำหรับวิชาภาษาไทย ซึ่งหลักสูตรกำหนดให้อ่านพระราชพงศาวดารย่อ (ตอนกรุงเก่า) ใน ประโยค 1 ชั้น 3 อ่านพระราชพงศาวดารราชวงศ์ปัจจุบัน พระราชพงศาวดารพิศดาร เล่ม 1 เล่ม 2 ในประโยค 2 ชั้น 1,2 และ 3 ตามลำดับ โดยมีจุดมุ่งหมายให้อ่านจบแล้วเล่าเรื่องปากเปล่าได้

ต่อมาได้แยกเนื้อหาพงศาวดารมารวมกับวิชาภูมิศาสตร์ เป็นวิชาภูมิศาสตร์และพงศาวดาร จากนั้นได้พัฒนาเป็นวิชาประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นเนื้อหาทั้งประวัติศาสตร์ชาติไทยและของชาติอื่น

วิชาภูมิศาสตร์ เป็นวิชาแรกที่กำหนดให้เรียนในประโยค 3 ตั้งแต่ชั้นปีที่ 1 ถึงปีที่ 4 โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพของโลก ประเทศและเมืองต่าง ๆ ซึ่งเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับประเทศต่าง ๆ เหล่านี้เน้นในเรื่องที่ตั้ง ลักษณะภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ การทำมาหากิน โดยเฉพาะเรื่องการค้าขาย เส้นทางติดต่อการค้า ที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยระหว่างดินแดนที่อยู่ใกล้เคียง ทวีปเอเชีย ยุโรป อเมริกา ตามลำดับ ซึ่งการเรียนรู้อะไรดังกล่าวต้องอาศัยแผนที่เป็นสำคัญ เนื้อหาที่เรียนจึงได้แก่ เรื่องแปลน แผนที่ หัดให้เขียนแผนที่ประเทศสยาม โดยไม่ต้องดูแบบ เป็นต้น ในช่วงเวลานั้นจะเห็นว่ามีความจำเป็นที่จะต้องรู้เรื่องราวของชาติอื่นที่เกี่ยวข้องกับบ้านเมืองเรา รวมทั้งเหตุการณ์ของบ้านเมืองที่ได้เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่อิทธิพลของจักรวรรดินิยมตะวันตกเข้ามาอิทธิพลต่อการปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย ดังนั้นเนื้อหาสาระที่กำหนดไว้ในหนังสือเรียนจึงเป็นเนื้อหาสาระที่รัฐเห็นว่ามีความจำเป็นต่อความอยู่รอดและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ได้แก่ ความรู้ในเรื่องรัฐชาติและการสร้างสำนึกของการรวมชาตินั่นเอง

หนังสือภูมิศาสตร์สยาม หรือหนังสือแบบสอนอ่านภูมิศาสตร์ที่เกิดขึ้นใหม่จึงให้ความรู้ทางสังคมในเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมือง และระเบียบวิธีการปกครองสมัยใหม่ ซึ่งนับว่าสอดคล้องกับเนื้อหาสาระที่หลักสูตรกำหนดไว้ เช่น กำหนดให้นักเรียนทุกชั้นเรียนภูมิศาสตร์สยามพงศาวดารของชาติไทย ตลอดจนวิธีการปกครองบ้านเมืองในขณะนั้น ซึ่งเนื้อหาต่าง ๆ เหล่านี้จะละเอียดพิสดารเมื่ออยู่ในชั้นสูงขึ้น

สำหรับในชั้นต้น ๆ เนื้อหาความรู้เรื่องบ้านเมืองของคนจะปรากฏอยู่ในวิชา “ความรู้เรื่องเมืองไทย” ซึ่งกำหนดความมุ่งหมายไว้ว่า “ให้รู้จักบ้านเมืองของตัวเองว่าเป็นอย่างไร โฉนจึงได้ตั้งหลักฐานเป็นปีกแผ่นแน่นหนาขึ้นได้ เพื่อจะได้เกิดความรักชาติบ้านเมืองและคิดบำรุงบ้านเมืองโดยตั้งตัวไว้ให้เป็นพลเมืองดี” ดังนั้นความรู้เกี่ยวกับภูมิศาสตร์และพงศาวดารของชาติไทยจึงเป็นความรู้พื้นฐานของการเป็น “ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินที่ดี” เมื่อเติบโตขึ้นต่อไปข้างหน้า ทั้งนี้คุณสมบัติของความเป็นพลเมืองดีที่รัฐต้องการในขณะนั้นได้ระบุไว้ในความมุ่งหมายของวิชาจรรยา ซึ่งปรากฏว่าพลเมืองดีจะต้องมีความกตัญญูรู้คุณบิดามารดา ครูอาจารย์และพระมหากษัตริย์เป็นอันดับแรกและมีความรักชาติบ้านเกิดเมืองนอนเป็นอันดับต่อไป นอกจากนี้จะต้อง

เป็นผู้มีความคิดริเริ่มชอบชาติ รู้สิ่งควรประพฤติ รู้ศีลธรรมที่เป็นธรรมสำหรับตนและสำหรับรัฐ
ที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น

ด้วยเหตุนี้หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาที่เกิดขึ้นมาใหม่จึงได้แก่ แบบเรียนจรรยา
เบญจศีลเบญจธรรม แบบเรียนจรรยาเรื่องพระพุทธศาสนา เป็นต้น ที่สะท้อนให้เห็นถึงเป่า
หมายของรัฐที่มุ่งปลูกฝังคุณธรรมในพุทธศาสนาให้ฝังมั่นอยู่ในสันดานของเด็กเพื่อให้เกิดความ
กตัญญูรู้คุณต่อชาติบ้านเมืองและพระมหากษัตริย์ การสร้างความสำนึกให้เกิดความรักชาติจึง
เป็นเนื้อหาสาระในด้านคุณธรรมที่ควบคู่กันไปกับด้านความรู้เรื่องชาติ รัฐ กษัตริย์ ฯลฯ ซึ่งเป็น
รูปแบบของรัฐในสมัยนั้นที่พระมหากษัตริย์คือศูนย์กลางของอำนาจ ความรักชาตินี้จึงต้องแสดง
ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และมีความรู้เรื่องรัฐพอควร

เนื้อหาวิชาจรรยาที่ประกอบด้วยศีล ธรรมและความประพฤติในระยะแรกได้อาศัยคุณ
ธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของผู้นำการศึกษาในขณะนั้น เช่น
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เจ้าพระยาพระเสด็จฯ เป็นต้น และอาศัย
หลักการสอนตามแบบพระพุทธศาสนา คือเน้นการลงมือปฏิบัติเป็นสำคัญ ในหลักสูตรและ
หนังสือเรียนจึงเน้นความประพฤติของผู้เรียนอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้จะต้องขึ้นอยู่กับความเอาใจ
ใส่ หมั่นดูแลแล้วกล่าวตักเตือน สั่งสอนอย่างสม่ำเสมอของครูผู้สอน

ต่อมาความรู้เรื่องราวเกี่ยวกับรัฐได้ขยายขอบเขตออกไปหลังการเปลี่ยนแปลงการ
ปกครองเป็นแบบประชาธิปไตย กล่าวคือพลเมืองจะต้องมีความรู้เรื่องระบอบการปกครองแบบ
ใหม่ จะต้องเข้าใจคำว่ารัฐธรรมนูญ สิทธิ หน้าที่ของพลเมืองตามกฎหมาย ระเบียบบริหารราช
การส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น วันสำคัญ รัฐสภา ผู้แทนฯ อำนาจอธิปไตย อำนาจนิติบัญญัติ
อำนาจบริหาร อำนาจตุลาการ คณะรัฐมนตรี ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ ศาลฎีกา การป้องกัน
ประเทศ ภาษี งบประมาณของประเทศ ฯลฯ เหล่านี้เพื่อจะได้ทำหน้าที่พลเมืองดีในสังคมยุค
ใหม่ ซึ่งกำหนดไว้ในหลักสูตรแรกหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองว่า เป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ
ต่อครอบครัว ต่อหมู่คณะ ต่อชาติ ศาสนาพระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ

นอกจากนี้ยังมีแบบอย่างความประพฤติในสังคมประชาธิปไตย ซึ่งเน้นคุณธรรมที่
คำนึงถึงประโยชน์ของหมู่คณะมากกว่าส่วนตน ได้แก่ มรรยาทในสถานที่ต่าง ๆ ความซื่อสัตย์
ในหน้าที่การงานและอื่น ๆ ความเป็นผู้นำมีน้ำใจดี ความมัธยัสถ์ในการใช้จ่าย ความอดุสหา
ในการงาน การรู้จักหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อสิ่งอันเป็นสาธารณประโยชน์และความปลอดภัยของ

ประชาชน ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งต่อมากลายเป็นหน้าที่ในฐานะที่เป็นพลเมืองดี หน้าที่เกี่ยวกับสังคม หน้าที่เกี่ยวกับรัฐ และหน้าที่ในฐานะประชากรโลก ทั้งนี้เพราะในหนังสือเรียนได้เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการปกครอง การศึกษา ความเป็นอยู่ของมนุษย์ และแสดงให้เห็นว่าพลเมืองในสมัยรัฐธรรมนูญแตกต่างจากพลเมืองในสมัยก่อน ทั้งนี้การเสนอเนื้อหาส่วนนี้จะต้องสอดคล้องกับความเป็นจริงในสังคมและสนองนโยบายของรัฐในขณะนั้นอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากทัศนะของหัวหน้ากองวิชาการที่ได้เสนอความเห็นเรื่องหลักสูตร พ.ศ. 2490 ไว้ดังนี้

หลักเกณฑ์ในการวางหลักสูตรและประมวล นอกจากจะต้องอาศัยหลักวิชา อาศัยรูปแบบอย่างของคนอื่นที่เคยทำกันมา ยังจะต้องหันเข้าไปให้ความสัมพันธ์กับความต้องการของบ้านเมือง ยิ่งกว่านั้นยังอาจโน้มโน้มไปตามความคิดเห็นผู้มีอำนาจบริหารการศึกษาแต่ละท่าน ดังจะเห็นว่าศีลธรรมจรรยาเข้มงวดกวัดขันมากในสมัยเจ้าพระยาพระเสด็จ ประวัติศาสตร์ในสมัยพระองค์เจ้าธำมณีวิดิ และยุวชนทหารในสมัยพลตรีประยูร ภมรมนตรี (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ: สบ.5.2/17)

ด้วยเหตุนี้เนื้อหาวิชาประวัติศาสตร์จึงได้เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคมสมัยใหม่และแนวคิดของผู้นำของไทยในขณะนั้นคือ เพิ่มเนื้อหาประวัติบุคคลสำคัญของไทยเพื่อเร้าใจให้ผู้เรียนอยากกระทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อหมู่คณะ และเสียสละเพื่อชาติได้ พร้อมกันนั้นก็ต้องรู้เรื่องราวความเป็นมาของชาติไทย “ว่าเดิมสืบมาแต่ไหน รวบรวมกันเข้าอย่างไร ต้องแข่งขันสู้รบกับใครบ้าง แล้วเปลี่ยนมาโดยลำดับเวลาจนตั้งลงเป็นหลักฐานดังปรากฏในทุกวันนี้อย่างไร” เพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชาติ และความรู้เรื่องราวของชนชาติอื่นเพื่อให้เกิดการเปรียบเทียบ และนำแบบอย่างมาใช้ปรับปรุงบ้านเมืองของตน เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับประเทศอื่นเหล่านี้ก็จะช่วยสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างชาติด้วย และผลปรากฏว่าเนื้อหาวิชาประวัติศาสตร์ได้เพิ่มพูนขึ้นมาอย่างมาก เพราะรวมเอาภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์มาสัมพันธ์กัน กล่าวคือเมื่อเรียนประเทศใดก็ต้องรู้สภาพความเป็นอยู่ การทำมาหากิน และเรื่องราวที่สำคัญๆ เกี่ยวกับชาตินั้น ซึ่งนอกจากจะเน้นภูมิศาสตร์กายภาพ ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ ภูมิศาสตร์การค้าในระยะแรก ๆ แล้วนั้นยังรวมภูมิศาสตร์ภูมิภาคอื่น ๆ ทั่วโลกไม่แต่เฉพาะประเทศเพื่อนบ้านเท่านั้น

ต่อมาเมื่อวิชาต่าง ๆ เหล่านี้กลายเป็นวิชาสังคมศึกษาซึ่งได้นำเอาเนื้อหาสาระของสังคมศาสตร์โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยาและภูมิศาสตร์โดย

เลือกว่าเหมาะสมแก่การศึกษาในระดับประถมและมัธยมเข้ามาสอน ยิ่งทำให้เนื้อหาของวิชามากขึ้นตามลำดับ จนทำให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่าย เพราะต้องใช้ความรู้ความจำมากกว่าความเข้าใจ เป็นเหตุให้มีการปรับปรุงหลักสูตรและหนังสือเรียนให้ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนให้มากขึ้น

ในส่วนของหนังสือเรียนก็ได้เปลี่ยนบทบาทจากการใช้หนังสือเพียงเล่มเดียวมาเป็นหลายเล่ม และได้เสนอเนื้อหาที่พัฒนาทักษะต่าง ๆ ของผู้เรียนมากขึ้นตามลำดับ กล่าวคือมีได้นำมาเพื่อใช้ “อ่านเอาเรื่อง” อีกต่อไป เพราะตามหลักสูตรใหม่ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้กับผู้เรียนรวมทั้งมีหนังสืออ่านเพิ่มเติมมากขึ้น ทั้งนี้มุ่งให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหา นั่น เนื้อหาสาระในหนังสือเรียนจึงไม่ใช่จุดหมายปลายทางของการเรียนรู้ อีกต่อไป ทั้งนี้เพราะเราไม่สามารถจะจดจำเรื่องราวต่าง ๆ อันมากมายเหล่านี้ได้ รวมทั้งความรู้เหล่านั้นนับวันแต่จะมีเพิ่มมากขึ้น

จึงสรุปได้ว่าเนื้อหาวิชาสังคมศึกษาได้พัฒนาจากรายวิชาต่าง ๆ เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมืองและศีลธรรมในหลักสูตรแต่เดิมมาสู่การหลอมรวมวิชาต่าง ๆ เหล่านี้เข้าด้วยกันเป็นวิชาสังคมศึกษา ซึ่งมีลักษณะเนื้อหาที่สำคัญ 2 ส่วน คือ ความรู้เกี่ยวกับสังคมที่รัฐเห็นว่าจำเป็นในขณะนั้นกับความรู้ที่ต้องการจะปลูกฝังให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกรักบ้านเมือง ซึ่งเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะจัดให้มีขึ้น โดยพิจารณาว่าเหมาะสมกับวัยและความสนใจของผู้เรียนอย่างแท้จริง

จากลักษณะเนื้อหาวิชาสังคมศึกษาที่ได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับ เนื้อหาที่เป็นหลักมาโดยตลอดคือ ประวัติศาสตร์ชาติไทยซึ่งมีขอบข่ายเนื้อหาสาระที่กว้างขึ้น และให้ความสำคัญกับระเบียบวิธีการและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ สังคม ศิลปวัฒนธรรมไทย รวมทั้งประวัติของบุคคลสำคัญของโลก วิทยาการและความก้าวหน้า ความเป็นมาของมหาประเทศผู้นำโลกในปัจจุบัน ปัญหาระหว่างประเทศ ฯลฯ แทนที่จะเน้นเรื่องราวของพระมหากษัตริย์ สงคราม เช่น ในอดีต

นอกจากนี้จะพบว่า เนื้อหาวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมนั้นมีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาวิชาให้สอดคล้องกับสภาพสังคมอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะสัมพันธ์กับนโยบายการปกครองของประเทศ รวมทั้งความต้องการของประชาชน การเพิ่มเนื้อหาหรือลดเนื้อหาลงในแต่ละครั้งเป็นเพราะมีปัจจัยต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น แนวนโยบายแห่งรัฐเกี่ยวกับการจัดการศึกษาที่

- หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 0210
ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมไทย
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
(ฉบับได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ)
 - หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 032
การปกครองท้องถิ่นของไทย
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
(ฉบับได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ)
 - หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 041
ศาสนาสากล
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
(ฉบับได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ)
 - หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 049
พระพุทธศาสนา
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
 - หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 051
มนุษย์กับสังคม
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
(ฉบับได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ)
 - หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 062
การเงินการธนาคารและการคลัง
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
(ฉบับได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ)
- นางสาวสุจิตรา วุฒิสถียร
นางศรีสุข ทวีชาประสิทธิ์
นางสาววิไลลักษณ์ เมฆารัตน์ และ
นางวัลย์วภา บุชรัตนพันธ์
องค์การค้ำของคุรุสภา
นายวิทยา นภาศิริกุลกิจ
องค์การค้ำของคุรุสภา
- นายชำนาญ นิสารัตน์
บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด
กระทรวงศึกษาธิการ
- นางสุพัตรา สุภาพ และคณะ
บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด
- ผศ .4
เนตรระถ
นายประชุม โฉมฉายและคณะ
บริษัทอักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด
ต.เกษมไชยคุณรังษี ๕๐
.๒
.๑
.๖
.๗
.๘
.๙

แบบฝึกหัด

1. จงอธิบายประวัติความเป็นมาของหนังสือเรียนไทยในสมัยต่าง ๆ ต่อไปนี้
 - 1.1 สมัยสุโขทัย
 - 1.2 สมัยอยุธยา
 - 1.3 สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1-4)
 - 1.4 สมัยปฏิรูปการศึกษา (รัชกาลที่ 5)
 - 1.5 สมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย (รัชกาลที่ 6-7)
 - 1.6 สมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองถึง พ.ศ. 2533
2. หนังสือเรียนของไทยเราเริ่มมีใช้เป็นครั้งแรกตั้งแต่สมัยใด และมีวิวัฒนาการเป็นอย่างไร อธิบายโดยบอกชื่อหนังสือประกอบด้วย
3. ยกตัวอย่างรายชื่อหนังสือเรียนระหว่าง พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2524 ในวิชาต่อไปนี้มา 3 เล่ม
 - 3.1 ภาษาไทย
 - 3.2 วิทยาศาสตร์
 - 3.3 สังคมศึกษา
 - 3.4 ภาษาอังกฤษ
 - 3.5 คณิตศาสตร์
4. หนังสือเรียนที่ใช้ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-4) มีอะไรบ้าง จงกล่าวถึงแต่ละเล่มมาพอสังเขป
5. หนังสือเรียนของไทยสมัยใดที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนที่สุด และมีหนังสือเรียนวิชาอะไรเกิดขึ้นบ้าง
6. หนังสืออ่านประกอบเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยใด และมีการพัฒนาอย่างไรบ้าง
7. อธิบายประกอบการยกตัวอย่างเกี่ยวกับพัฒนาการของหนังสือเรียนสังคมศึกษาในประเทศไทยในด้านต่อไปนี้
 - 7.1 ลักษณะของเนื้อหาและการเปลี่ยนแปลงของเนื้อหา
 - 7.2 ลักษณะการนำเสนอเนื้อหา

8. จงอธิบายเรื่องต่อไปนี้มาโดยสังเขป
 - 8.1 หนังสือแบบเรียนหลวง 6 เล่มของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)
 - 8.2 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม-มหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย
 - 8.3 จินตมณีสี่ตำนาน
 - 8.4 หนังสือโบราณศึกษา
 - 8.5 แบบเรียนหลวง 6 เล่มในสมัยปฏิรูปการศึกษา
9. จงสำรวจและเสนอชื่อหนังสือเรียนสังคมศึกษาทั้งระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย (หลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) จำนวน 10 เล่ม

